

Közéleti mítoszaink

- különös tekintettel a romániai magyarság tudat- és kedélyállapotára s talán némi okulásul másoknak is

Nem minden indulattól mentes elmélkedésem a mítoszokról, a romániai (erdélyi) magyar közélet ábrándjairól és az önszemléletről. Hiszen végül is erről van szó: mekkora önsajnálattal/önismerettel, saját magunknak osztogatott bókokkal-bónusszal beszélünk mai magyar magunkról a közügyekben, közéletben, publicisztikában, napi sajtóban.

Természetesen a jelenségek szintjét alig tudjuk áttörni, hiányoznak az átfogó szociológiai tanulmányok, holott ma már semmi sem gátolja a kutatási szabadságot, van fórum, folyóirat (Korunk, A Hét, Székelyföld, Erdélyi Múzeum), értekezletek, egyetem (Sapientia, Babes-Bolyai), kutatócsoport, fiatal emberek és öregebb befogadó közeg. Születtek tudományos kísérletek, kisebb-nagyobb helyzetfelmérések, jelzések, konferenciák és talpraesett megállapítások, bibliográfiák és internetes oldalak stb. Ez az írás is csupán egy kíván lenni a sok hasonló között, bár néhol szubjektivebb az ildomosnál.

1. Az idén lezajlott önkormányzati választásokon feltűnően nagy volt a távolmaradások száma. A korábbi esztendőkből, a rendszerváltás óta, a magyar többségű megyékben, az erdélyi magyarok körében jóval magasabb volt a részvételi arány a parlamenti és önkormányzati választásokon, mint az országos átlag. Ha a lapok és tévék, rádiók (kereskedelmiek és a közszolgálatiak) ujjongva számoltak be 1992-ben vagy 1996-ban arról, hogy Románia budapesti követségén micsonda hosszú sorban állás, hajrá, gyűródás keletkezett a választások napján, hányan reklamáltak, hogy nem jutottak az urnák közelébe, addig mára ez a mítosz osztalani látszik. Mit látszik, egy legendával kevesebb. Kevesebben kíváncsiak a politikára - természetes folyamat -, bizalmatlanabbak a jövőt illetően. (Erdélyi jellemvonás mítoszokkal és valóságalappal egyformán megtámogatva.) A másfél millió magyar című mítosz a legutóbbi népszámlálás eredményhirdetésével bukott sárba. Ma már tudjuk, hogy rengetegen vándoroltak el, ki, tova, egész Kolozsvárra valóval, s szinte Kolozsvárral magával fogyatkoztunk meg. (Kisebbségek lettek az önkormány-

zati tanácsok. Fogyott az ország egésze, ily módon az európai tendenciákkal egyezik a hazai demográfiai hullámverés.)

A szabadságban eltelt tizenöt éves időszámban meg kellett élnünk egy legenda (mítosz) fölépülését és bukását. Annak a vélekedésnek, magaminősítésnek a karrierjét, hogy az erdélyi (romániai) magyarság teljes politikai egységben működik, a kisebb és jelentéktelenebb belső ellenzékieskedést leszámítva (elszigetelve, szalonból kivezettetve) imponáló, magabiztos, okos politikai tömbként szerepel, cselekszik, dönt saját sorsa felől. Erre utalt a hisztériát keltő román nacionalista sajtó (média), ezt írták, mondták nekünk, mondtuk magunknak, ebben a hitben vitatkoztunk, beszélgettünk magyarországi ismerőseinkkel és barátainkkal, ezt a biztatást sugározták-sugallták nekünk odaátrol a kormányok és idelátogató, minket megudvaroló pártpolitikusok.

Ez utóbbi mindenben illeszkedett ahhoz a globális szemlélethez, amely reánk, erdélyi magyarokra egy ségesen tekintett, nem látott bennünk mást, mint magyarokat (magyar véreink, testvéreink, a nemzetestről erőszakosan leszakított rész), akik még mindig hagyományközelben élnek, még nem idegenedtek el saját gyökereiktől, sőt nem egy olyan ómódi vélekedés is forgalomban volt, hogy mi képviseljük a tiszta magyarságot (akár nyelvi, akár faji, népi <völkisch> értelemben is). Hízogó, veszedelmes talpnyalás. Ebben már benne volt az urbánus-népi vita átka és az a megosztó budapesti politizálás, amely végül is begyűrűzött hozzánk és mítoszunkat látványosan szakadékba lökte.

Egy fél évtizede legalább ez a mítosz erősen repedezni kezdett, majd eljutott a szakadáshoz, a szakításig. A politizálók egy csoportja, a magukat radikálisabbnak tartók - nem nevek, hanem indulatokra gondolunk, személyi ambíciókra és a valóság másleptékű érzékelésére - és velük együtt rajongó híveik türelmetlenné váltak. Lassúnak és körülményeskedőnek, kompromisszumkeresőnek, mit kerüljessük a szót: öregesnek, megalkuvónak tartották a hivatalos érdek-

képviselői szervezetet, amelyben ők maguk nem kapták meg a vélt vagy valóságos vezető szerepet, nem befolyásolhatták erőteljesebben a döntéshozókat. Külön kongresszust tartottak, saját szervezeteket hívtak életre. Magukat fiatalabbnak, tettekre készebbnek tartották, tartják. (Mint általában a forradalom mítoszának hívei.) Ez egy másik olyan legenda vagy mítosz, amit a publicisztika már felduzzasztott, meghizlalt, ugyanakkor szemügyre is vett, itt-ott (sikeresen?) kikezdett. A vélemények szóródása feltételezi, hogy maga a magyar nyelvű média sem egységes többé, számos vélekedésre, kinyilatkozásra, próféciára és múltértékelésre van lehetőség, ami az erdélyi magyarságról szóló egységlegendát jelentősen érvényteleníti.

Az egység mitikus látványa vágyálom. Nem működik már, és valószínűleg soha nem is fog többé tökéletesen helyreállni, amíg létezik számottevő magyarság Erdélyben (Romániában) tömbben, a modern civilizáció elborította településeken, városokban, jó kommunikációs hálózatokkal. Hiszen az egység nem létezett sem a két világháború között, amikor a magyarok először élték még saját szülőföldjükön a kisebbségi létet annak minden velejárójával (rosszal, rosszabbal és persze némi pozitív hozadékkal), nem létezett egység a négy háborús esztendő alatt sem, amikor Magyarország és Románia a német érdekek járszalagján vezetve politizált s a romániai, kelet-magyarországi magyarság a jobboldal ígéreteit elég hamar átlátta, nem érzett túlságosan pozitív közösséget az anyaországiakkal (jogosan és/vagy jogtalanul) vagy az Észak-Erdélybe menekültekkel, nem is szólva arról a passzív szemlélődésről, mellyel a holokauszt kiválasztottjaira tekintett.

És emlékeink szerint (a kutatások most meginduló folyamata is ebben erősíti meg a korszak ismerőit) nem volt egységes az a magyarság sem, amelyet a baloldal ígéretei elkábítottak, leterítették, a rendszerváltás és kezdeti diktatúra engedelmes eszközévé tettek. Hiszen a magyarság egyedei (családok) és csoportjai veszítették el az államosítás és államilag segélyezett tulajdonfosztás során megélhetésüket (üzemek, földek, malmok, műhelyek, közösségi tulajdon), váltak proletárokká, szellemi kizsákmányoltakká. A degradálás, lecsúszás, kisémmizés tényét sokan nem tudták elfogadni, belső ellenzékbe vonultak, vagy elmagányosodtak, vagy közömbössé lettek, vagy kivándoroltak. Kinek mit diktáltak a körülmények és hagyományok, anyagi lehetőségek. Gyermekük látszólag integrálódtak, majd a nyolcvanas években elkezdődött az a folya-

mat, amely most is tart - a kivándorlás, az áttelepülés. Családok bomlanak fel, falvak és városok demográfiai képe változik meg. Intézmények válnak illuzórikussá, templomok süllyednek bele a magányba, kukoricaföldekbe, patinás iskolákról pattintják le mit sem sejtők a patinát és patinázzák hamissá saját mítoszaikkal.

Akik maradnak, dühödten védelmezik saját álláspontjukat, hisztérikusan, tragikusan kiáltanak megálljt, csipkelődve, racionalistának maszkírozva élnek meg elmagányosodásukat. Akik maradnak a magyar kormányoktól és alapítványoktól remélnék 1990-től segélyeket, pénzalapokat, kezdőtőkét az egyetemekhez, intézményalapításhoz, közösségépítő stratégiákat tanulnak, a civil társadalom építésén fáradoznak.

Közben utolért bennünket a tolerancia új európai eszmeiségének (a political corectness-nek) a követelményrendszere. Az erdélyi magyar értelmiségi felfedezte, hogy ő mindig toleráns volt, kisebbségi helyzetében nem is tehetett mást. Avagy már lényéből következett a demokrácia. Éppen úgy hirdette, mint ahogyan korábban hitte, hogy az RKP majd megteremti az ígért egyenlőséget. Hitte, hogy a RMP és az újra RKP-nak átmázolt egyetlen párt megvédelmezi papíron szerzett-kapott jogait. Hirdette a testvériséget, mert azt gondolta, hogy a jó testvériséget mindkét fél szó szerint értelmezi, nem tételezte fel, hogy a (magyar és nem magyar) kommunisták is becsaphatják, cserbenhagyják, hátat fordítanak neki. Hajlamos volt különbséget tenni - íme a hosszú távon élő jó párt/jó atya mítosza - az államapparátus (közigazgatás, rendőrség, titkos rendőrség) és a pártgépezet valamint a funkciók között. Gyakran tett panaszt az előbbi túlkapásai miatt a másiknál. Jobban bízott benne, mint az igazságszolgáltatásban, holott ha jobban megvizsgálta volna a körülményeket, odafigyelt volna a kádermozgatás bábjátékára, látnia kellett volna, hogy aki ma jogtíró volt, holnap törvényszéken oszt igazságot, aki a minap rendőr volt, holnapra párttitkár, a szeku mindent átszőtt, s mindenki mögé kísérő árnyakat rakott. (Magyarokat is.)

Szóval kilencvenig a magyarság magáról azt tartotta, hogy a demokrácia és ő egyek. Hiszen csak az lehet demokratikus állam, amely nem nyomja el a kisebbségeket. A kisebbségeken természetesen és elsősorban önmagát értette, ugyanis a szászok féltve őrzött autonómiájuk, elkülönülésük tökéletes kiiktatása (kiiktatása) után ismét a különütasság mellett döntöttek. Nem kellett nekik a szász szocializmus, nem kellett a német autonóm tartomány (amit, ha kértek volna a hatvanas évek végén, meg is kaptak volna, meggyőző-

désünk szerint, tudniillik ez is akkora, az NSZK-ból eredő jövedelmi forrást biztosított volna a román államnak, mint a szászok és svábok, a bizonyítottan német eredetűek kiárusítása). Ők a kivándorlás mellett döntöttek. Józan realitással. Tudták, hogy nagynémet vértestvéreik nem fogják tárt karokkal várni, a nyolcszáz év mégiscsak nyolc század távolságot jelent, de bíztak abban, hogy a nekik megszavazott, törvény által garantált induló lendülettel újra otthont teremtenek gyermekeiknek, maguknak pedig biztonságos menedéket. S ez is több, mint a szocializmus kínálta állami bizonytalanság, elnyomás és kétarcúság. Igazából a szászok közül kevesebb kollaboránst nyert az állam (bizalmatlanabb volt), mint a magyarság köréből, mert a szászok csak önmagukban bíztak az isten után, s az isten tudott németül. Az első adandó alkalommal elmentek úgy, hogy tömegükben sokkal szebben és irodalmibb kifejezésformák segítségével beszéltek, mint míg itt éltek románul. Nem mint a kollaborálni akaró nyelvtestvéreink, akik nyelvtani hibákkal és rémes hangsúllyal védtek a román szocializmust, melynek egyenlőségígéretét az utolsó percig el akarták hinni.

Amikor az államszocializmus összeomlott, a csalódás rettenetes volt. A legenda oda. A marosvásárhelyi események 1990 márciusában, a felhabzó román nacionalizmus, a védtelenség didergető érzetét keltették benne. A gátját vesztett szabadságra nem volt felkészülve, nem voltak receptjei. Hol a nemes múltba menekült, hol vállalkozásokat indított és gyorsan meg akart gazdagodni. A legtöbben egzisztenciájukat vagy fizikai létüket látták fenyegetve, tehát a szász utat választották. És ekkor oszlott el az utolsó illúziójuk, mítoszuk, ami a mítikus, ködös, egységes Árpádtól lejövő, millenniummal koszorúzott és Trianonban megcsúfolt magyarsághoz fűzte őket. Odaát, idekinn egyre fagyosabban fogadta őket az ugyancsak fel nem készült magyar közvélemény. Nem volt testvéri ölekezés, kisebbség haza, unió és tomboló lelkesedés. A kádári Magyarországon bunkóvá nevelt tömeg leoláhozta őket, s akkor a legkisebb sérelmet említettem csak. A politikai pártok hol rájátszottak erre, növelték az Európai Unióba belépésre váró anyaországiak idegenkedését, megélhetési riadalmát. Csoda hogy a meg nem szólított, le-sajnál, szélre szorított, kissé megvetett kivándorolt erdélyi magyarok egy tekintélyes hányada a szélsőjobb, a túlzó nemzeti oldalon, nem egy a MIÉP karjai között kötött ki? Hiszen ezek demagógiája hasonlított félelmetesen ahhoz a mítoszhoz, amelyet ártatlanul és ideha-

za még politikai következmények nélkül, magánhasználatra kialakított a kisebbségi helyzet.

Egyszerűbben szólva: a tolerancia azt jelentette - minket nem lehet szülőföldünkön eltaposni, mert mi régi, kulturált nép vagyunk, mi is otthon vagyunk őseink földjén, mi itt születünk, nekünk is adassék hely a mindenkire egyformán sütő nap alatt. Odaát viszont: mi miért nem lehetünk egyenrangúak veletek, akik ugyanolyan magyarok vagytok, mint mi? Sőt mi még jobbak is, mert megőriztük minden elnyomás ellenére nyelvünket és műveltségünket, ragaszkodtunk hozzá, nem mint ti, kozmopolita, csakis Nyugatra tekintő, minket taposó, úrhatnámok és szívtelenek stb.

A magyar író, az erdélyi magyar író idehaza megérte azt, amire mindig is vágyakozott: közölhet bárhol, bármit, bárhogyan. Csakhogy időközben nincsenek már olvasók, egyre kevesebben olvasnak mindenfelét. Kifogy a próza és a vers lába alól a talaj. Szigetek maradnak, a szellem magányos műhelyeit az e-mail fogja össze és az író-olvasótalálkozók, a gyakori teremtett ünnepélyes alkalmak, táblaleleplezések, szoboravatások, városnapok és magyarországi kihívások.

2. Kedvenc mítoszaink közé tartozik - utaltunk már erre előbb is más szövegösszefüggésben -, hogy nálunk beszélnek a legszebb, legtisztább, legirodalmibb magyart. Miénk a magyar próza és vers veretes nyelvmodellje. Ezt követte mindenki, és különben is az egész magyar irodalom Erdély köpenyéből bújt ki. Az írók valóban szívesen hajolnak le az ódon, a régi magyar irodalom ajkaihoz, meghallani az elfeledett szavakat és fordulatokat. Az erdélyi irodalom kedvenc témája a történelmi múlt, amikor nem voltunk ilyen szétszéledettek, bármilyen csapás is ért, őseink mindig találtak magukban annyi erőt és bizodalmat, hogy újrateremtsék maguknak és nekünk, kései utódaiknak a világot.

Ezt az olykor még az iskolában táplált mítoszt gyakran szegezik szembe az egyszerű emberek a magyarországiak romlott, németes, idegenszerű rossz hangsúllyal beszélt mindennapi nyelvezetével, szóhasználatával. Ugyanakkor a nyelvi ideált a Kossuth rádió, az egyetlen fogható magyar közszolgálati rádió és a hosszú ideig Erdély-szerte domináns Duna televízió és m2 képviselte, a kereskedelmi adók nyelvi pongyolasága, hányavetisége, trivialitása csak megerősíti, hogy valami végzetes baj van az anyaországi nyelvével. Elkorcsosult.

Másfelől az áttelepülők meglepően gyorsan vesznek át a magyarországi nyelvhasználat összes alpári-

ságát, argóját és a hivatali bükkfabeszéd giccses faragványait. A beolvadási vágy öntudatlanul is munkálkodik bennük. Hiszen számos területen (jog, közigazgatás, közlekedés, kereskedelem stb.) a kivándorlásig nem is ismerték a (szak)kifejezést. Pedig létezett, csak maguk az erdélyi újságok sem használták. Megelégedtek a román tükörfordítással vagy visszaállították a nyelvújítás előtti állapotokat, a régen létező magyar szókészleti elemek helyett a latin vagy latinnak vélt hibridformát népszerűsítették. Ma sincs másként. Tessék végigolvasni egy jogi tanácsadást, vagy egy politikai-parlamentari beszámolót, hemzsegek a másutt élő magyarok számára ismeretlen szavak. Nem a tájnyelvek-re utalunk. Csak a kényelemből született szörnyekre.

Időről időre egy-egy nyelvész (rovat, kampány, új szerkesztő) felveszi a harcot a romló köznyelv ellen. Az értelmiségiek kis csoportja lelkesen egyetért vele, az újságolvasók nagy része átlapoz a szépreményű harci kiáltások fölött. Nyelvi tunyaságát semmi sem ingatja meg. Ha az értelmiségi (a szépen és helyesen beszélő) az utcán, üzletben, taxiban, hivatalban eltér a romániai magyar kisebbségi pongyolaságtól és helyesen használ nyelvi fordulatokat, ritkább szavakat, magyar megfelelőket (amit tulajdonképpen az összes magyarul beszélő ért), ráadásul nem üt át kiejtésén valamely dialektus, akkor rögtön rákérdez az egyszerű erdélyi: magyarországinak tetszik lenni?

A rádiósokat vagy a tévéseket kellene megkérni, mondják már el, hogy küzdenek, amíg használhatóvá vágnak, kozmetikáznak egy 300 szavas élő szöveget. Milyen gyatrán, gondatlanul, hibásan, kopó hangsúlylyal, idegenes szófüzéssel, tükörfordításban jeleskedve beszélnek a megkérdozettek vagy a kérdezetlenül megszólalók.

Nincs nyelvi kultúra. Nem ismerik a közbeszéd és közmegszólalás szabályait. Nem ismernek nyelvi paneleket. Ez persze összefügg a kisebbségi helyzettel, azzal, hogy nyelvünk hivatalosan be volt rekesztve a konyhába és a családi házba, a falu intimitásába, a házibulikba, az iskola kötelező szövegeinek visszaadásába, a templomokba. Emitt meg csupán a bibliás papi beszéd kínált nem túl korszerű modellt.

A tévék és számítógépes programok szaporodásával és a politikai-civil szervezkedés során egy-két közhely teret nyert (alapítvány, pályázat, közgyűlés, támogatás, szakmai életrajz stb.), ugyanakkor az új körülmények között újra teret hódító kapitalizmus kifejezései nem nyertek ismét polgárjogot. A tulaj és tőkeemelés, bankbetét, alkalmazott és munkabeszűntetés

pl. nem váltak széles körben ismertté, a közember megelégszik az angolszász-román keverékszavaknak a nyelvünk szabályaihoz jól-rosszul igazodó változatával.

Az erdélyi magyar évtizedek óta folytonos nyelvi romlásban és korszerűtlenségben él. Az iskolákban az élőbeszéd szépségére csupán néhány tanár ügyel föl. Őket meglehetős idegenkedés, hűvös lelkesedés fogja körül. Mit vacakol, hiszen ma az angol a fontos, a magyar csak másodlagos, otthonról hozott fogyóanyag. Az újságok nyelve ugyancsak csapnivaló. Gyomlálni kellene, de a rohanó lét, az események egymásra torlódása, a szoros szerkesztőségi és publikálási határidők nem adnak időt egy-egy cikk papírra vetése pillanatában a nyelvi ellenőrzésre, az érzékletesebb kifejezések megkeresésére, a szemem szedésre. Meg aztán az újságíró kínban van, amikor magyarra kell átfordítania azt, amit a hivataloséktól románul hallott. Érti, hogy ne értené, csak nem áll rendelkezésére mindig a megfelelő magyar kifejezés. Nincs ugyanis szótára, egyenértékű szókészlete, sokszor csak feltekint a számítógép mellől és megkérdi az arra haladó kollégát, hogy mondják azt, hogy curtea de conturi? Ebből bújnak ki a világra az olyan szörnyecsmetékek, mint a kontóudvar - a számvevőszék helyett stb.

3. A helytállás és nyelvhasználat szoros összefüggésben van. A helytállás patetikus helyzeteket, a szituációk és elvárások pedig nagy szavakat szülnek. Emelkedettebb nyelvezetet követel az ilyen szobrozás, parabolává merevedés. Az utóbbi években az erdélyi magyarság főleg ünnepelni, ünnepi köszöntőket mondani tanult meg, történelmi nosztalgizálásokban, a múlt visszavételében jeleskedett. (Joggal és visszaélve a lehetőségekkel.) A történelem mítoszteremtő, száz-százötven esztendővel ezelőtti későromantikus nemzeti színházias szemléletéhez szeret visszakérezkedni. A mindennapok történetét még nem kedveli igazán. Az egyszerű helytállást (munka, kertápolás, kaszálás, kalapálás, sírásás, csöndes borozgatás, temetés vagy keresztelés), a látványt nélkülöző sárdagasztást, az erdélyi komor hétköznapokat és a veszteségek dacára is kiküzdött növekedést nem érzékeli valós önértéke szerint. Nagy alakok kellene, példaképek - minél öregebb valaki, annál inkább hisz a példaképek mítoszában, folyton bálványt, akarom mondani, követésre méltó lobogó fáklját követel az ifjúság számára. Nagy csatákban, országos gyászban, véres mohácsi tragédiában tud megfürödni az emlékezés. Vagy anekdoták kelle-

nek. A sikeres korszakok hallatán a mítosz zavarba jön. Vég mítoszaink nincsenek is. Csak anekdoták, adomák, viccek, történetek. Ahogyan a gyerekek körében is. Ezért nem jön a közönség a művelődéstörténeti előadásokra, ezért érdeklő az embereket kevésbé a történelmi statisztika (kivéve a demográfiai) vagy a modern tudományokkal összekapcsolható história.

Régen rögzült mítoszok, mondai alakok, mesés történetek kellene, vagy mérhetetlen szenvedés. A középutaknak nincs túl vonzó mitológiájuk.

Mítoszok nélkül lehet élni, de nem érdemes, ui. nem olyan érdekes az élet. Mítoszaink jellemzőek reánk, mert belőlünk erednek, azokat a vágyakat és félelmeket tükrözik, amelyek egy közösséget ereszteikében ráznak meg, vetnek addig járatlan utakra, vagy kötnek gúzsba, hagyományba, összetéveszthetetlen csokorba.

Tőlünk is függ, milyen virágok, miféle szirmok és levelek kerülnek abba csokorba, koszorúba (?), amely fejünket, kebelünket, honunkat avagy sírunkat díszíti egykor. Mikor melyiknek jó ideje.

